

Чимало місця відведено відтворенню драматичних подій національно-визвольної революції початку 20-х років ХХ століття в Україні і на Кам'яничині, успіхах і невдачах, які мали місце, прорахунках її лідерів, котрі у складних, суворих умовах того часу не зуміли віднайти оптимальних рішень, не змогли відстояти волю і незалежність.

Іван Іванович Огієнко постає перед нами справжнім борцем, патріотом, до кінця відданим справі, яку обрав для себе ще малим хлоп'ям у рідному Брусиліві. Він вірить у торжество високих ідеалів, у перемогу Добра і доклав усіх сил заради їх реалізації.

У цьому йому сприятимуть його колеги по університету, по науковій діяльності. Це відомі уже В. Біднов, Л. Білецький, Ю. Сіцинський, С. Русова, М. Драй-Хмара.

Пліч-о-пліч з І. Огієнком гірку чашу розчарувань і потрясінь вип'ють десятки патріотів-державників, серед яких – Юрій Липа, ім'я якого добре відоме і широко знає нині в українському соціумі.

Вони були щирими друзями, поборниками однієї ідеї, якій не судилося здійснитись із-за збігу певних подій і обставин.

Вірними їй вони залишились до кінця свого життя.

Про все це – у повісті «Грона калини червоні». Книга ця – лише скромні штрихи до історії, відображення тих далеких уже подій які дали могутній поштовх подальшій боротьбі за незалежну, демократичну Україну, утвердження нового суспільного ладу, задля кращого життя українського народу, для його щастя.

Боротьба ця продовжуватиметься і триватиме допоки Україна не встане з колін, не стане багатою, квітучою державою. Задля цього боролися і вмирили батьки і прадіди, за це готові боротися і перемагати їх нащадки – покоління нинішні і прийдешні.

Отримано: 24.09.2015 р.

М. І. Красуцький

КАМ'ЯНЕЦЬКА СОНАТА НА ТЛІ ОСІНЬОГО ПАДОЛИСТУ

Повість

Про героїчні і трагічні сторінки історії, події національно-визвольної боротьби українського народу за свою незалежність, подвижницьку працю, революційну і просвітницьку діяльність талановитого педагога й організатора освіти, палкого патріота України Софії Русової у Кам'янці-Подільському у буремні 1918-1920 рр. розповідається у повісті відомого українського письменника Мар'яна Красуцького «Кам'янецька соната на тлі осіннього падолисту».

-1-

Ранок видався погідним, не по-осінньому теплим і прозорим. Велетенська жовтогаряча куля сонця поволі здіймалася над тихими хвилями річки, віддзеркалюючись усіма спектрами райдуги у сіро-зеленій воді. Смотрич неспіхом котив свої води поміж високих, скелястих берегів, на одному з яких відспівували тривожно-неспокійну пісню ранньої осені молоді, окоренкуваті дубчачки, клени та струнки каштани, не так давно висаджені з ініціативи і при безпосередній участі Місцевої громади Кам'янця на Поділлі, на іншому, протилеж-

ному – височіли кам'яні мури оборонних валів і фортечних споруд, розбудованих тут ще у позаминулому столітті, міська Ратуша, Кафедральний костел, а ген далі – скільки оком сягнеш, будинки містян-торгівців, ремісників тощо.

Старе місто!..Ти – древнє і вічно юне серце губернського Кам'яця, його натруджений, велелюдний, сповнений постійних турбот і життєвих клопотів, звияг і негарздів, центр земного притяжіння, де акумулюються, знаходять свій подальший розвиток, своє конкретне втілення у реальність усі, або майже усі, проекти і задуми міської влади, Кам'янецької громади.

У різні роки, у різні століття Старе місто було і залишалося, незважаючи на те, яке буревії з грозами якими, які смертельні урагани проносилися над ним, над його вузькими, на кшталт західноєвропейських, вулицями і площами. Хто лишень не намагався заволодіти, підкорити, зробити своєю вотчиною це славне місто над Смотрич-річкою, у царстві чудової природи й казково прекрасних ландшафтних утворень, названих згодом Подільськими Товтрами, знаними не лише в Україні, а й у Європі. Кам'янець, перлина на камені, як нарік це надзвичайне місто ще на зорі його народження всесвітньовідомий Геродот, не скорився, не став на коліна перед завойовниками – ні перед турками, ні перед польськими шляхтичами, ні перед... Ні перед ким! Не скорився і не скориться. Ні-коли!..

Софія Русова прошкувала до Старого міста. Мала там цілу купу справ. Яких саме? Та різних. Потрібно було і завітати, поцікавитися, як там і що, зустрітися з ректором, інспекторами, передати три чи й чотири (здається, таки три, не рахуючи останнього) циркуляри з Міністерства освіти, відтак – оглянути приміщення, у яких у зв'язку з переїздом до Кам'яця урядових інституцій УНР мають розташуватися деякі структури та службові підрозділи влади. Ворожі війська щойно оволоділи Вінницею, ще раніше – Києвом. Тож потрібно все зробити, аби Уряд Української Народної Республіки мав можливість працювати чітко і безперерійно навіть у цих надзвичайно складних, екстремальних умовах. Про це їй говорили і в Міністерстві, і в департаменті. Мовляв, маєте виконати відповідальну місію негайно і на належному рівні. Особливо наголошував на те пан Міністр. «Знаєте, велмиповажна пані Софія, як то є важливо? – перепитував, пильно дивлячись у вічі. – Ми сподіваємось, усе буде гаразд. Зичимо успішної поїздки до Кам'яця... – і додав, насамкінець: – Коли щось не виходитиме, чи якась поміч буде потрібна – звертайтеся до тамтешньої влади, а ще ліпше – до пана Огієнка, ректора університету, котрий ось-ось відкриється. Пан Огієнко допоможе...»

Івана Івановича Огієнка, не так давно призначеного ректором Українського університету в Кам'янці-Подільському. Софія Русова знала ще дещо раніше його університетського очільництва. Чула про нього як про неординарну особистість, відомого вченого-мовознавця, палкого патріота України, її незалежності. Навіть читала деякі його статті у періодичних виданнях, передовсім ті, що стосувалися української мови, її якнайширшого запровадження на теренах України, популяризації серед місцевого населення.

«Мова – то душа народу», – підкреслював автор. І робив висновок: «Без мови немає і не може бути нації».

Ця та інші подібні тези знайшли схвальний відгук серед українства, а також у неї, Софії Русової. У своїй державі має бути і своя мова – мова нації, народу. Інакше і бути не повинно. Так думала, звісно, не лише Софія. Так вважали сотні, тисячі, мільйони справжніх українців, які готові були зробити усе можливе, усе від них залежне для розбудови своєї, української, держави, своєї рідної мови.

Та найперша зустріч запам'яталася надовго. Назавжди. Іван Іванович виявився досить приємною людиною, гарним співрозмовником. Спілкувався з

відвідувачкою просто, невимушено і з почуттям власної гідності. Однак не вказував бодай чимось свого становища, високого посадового рангу. Підвієся, як і належало інтелігентному мужчині, справжньому джентльмену, із-за стола, зробив кілька кроків назустріч. Невисокий, з худорлявим, трохи блідим од перевтоми (праця по підготовці до відкриття університету, напруга останніх днів далася взнаки) обличчям, густо обрамленим акуратно підстриженими темними вусами і такою ж темно русою борідкою. Доброзичлива, приємна посмішка, пильний, допитливий погляд трішки примружених карих очей.

– Радий бачити вас, поважна пані, – мовив, вказуючи на стілець напроти стільця, за яким шойно сидів сам. – Сідайте, будьте ласкаві.

Софія чемно прийняла запрошення. Подякувала. Затим неквапом присіла на краєчок оббитого темнокоричневою шкірою стільця.

– Я до вас, пане ректоре, аби не лише засвідчити мою глибоку повагу, а й вирішити окремі питання подальшої співпраці.

Огієнко уважно слухав. Майже непомітно робив якісь позначки у записнику. До кімнати, де проходила розмова, заходили якісь люди – чи то співробітники, викладачі майбутнього вишу, чи фахівці, котрі працювали на спорудженні, добудові університетських об'єктів.

Ректор защораз просив вибачити його за певні незручності, спричинені непередбачуваними обставинами, але справа, мовляв, нагальна і конче необхідне його втручання. Давав короткі розпорядження, вказівки, відтак знову повертався до перерваної розмови.

Бесіда (саме швидше бесіда, аніж просто ділова, на якусь конкретну тему розмови) тривала недовго, десь близько півгодини. Софія зірким оком завважила, що Огієнко позирає на годинник, – вочевидь, поспішає. Тож зробила спробу завершити таку, без перебільшення, цікаву і коротку для неї розмову. Навіть підвелася зі стільця, та ректор порухом руки посадив її на місце:

– Даруйте, пані Софія, але ми з вами ще не все обміркували. Будьте люб'язні, ще кілька хвилин...

Прощаючись, Огієнко подякував за одвідини, за корисну для обох і, головне, задля спільної справи, розмову, висловив упевненість, що вони зустрічатимуться ще неоднораз – попереду спільна праця, попереду стільки роботи і стільки зусиль належить прикласти, аби здійснити намічене.

– Мета вартує того, – мовив тихим, але рішучим, вольовим голосом. І повторив: – Так, мета того вартує...

Дорога до Старого міста пролягала через величний Новопланівський міст – справжнє диво, що з'єднувало обидва береги Смотрича на висоті понад півста метрів. Софія зупинилася десь напівдорозі, зіперлася обома руками на металеву огорожу. Стояла і довго дивилася вниз, на сіро-зелені хвилі річки, що переливалися, міняли свій колір під скупими променями вранішнього сонця і здавалися справді якимись незвичайними, навіть казковими. Казковими видавалися і маленькі, наче іграшкові будиночки у каньйоні. Онде вони – один, другий, десятий... Хто у них живе, що за люд? Напевно, не з багатих, адже оселі ті виглядають досить скромно, хоч і вельми ошатно. На подвір'ї однієї з будівель під самісіньким мостом, величезний чорно-білий пес на ланцюгу гарцює. Бігає від дерев'яної будки до такого ж дерев'яного сарайчика (тут, на Поділлі кажуть «хлівця»), звідти – назад. І гавкає щосили: «Гав-гав!.. Гав-гав!..»

А це вже либонь, хазяїн цього обійстя вийшов з оселі. Й одразу ну-мо пса, Рябка (не інакше, як саме таке наймення має рябий песюра), заспокоювати, аби замовк, капосний. Пес не чує, править своє. І чого йому не сидиться в дощатій будці, чого бракує?

Дядько-господар врешті-решт сердито тупнув ногою, ухопився обома руками за довжелезний ланцюг, потяг до себе. Рябко заскавчав і враз замовк, відтак, підібгавши хвоста, поплентався у кінець подвір'я.

«Так і люди, – чомусь подумалось Софії. – Не всім стає сміливості боротися, відстоювати своє...»

Ще раз глянула униз каньйону, на тихе плесо річки, старі будиночки по обидва боки Смотрича, і попрошувала далі.

Справи ж бо, справи...

Кам'янцем, розореним, сплюндрованим війнами і революцією Подільським краєм, Україною котилася рання осінь року одна тисяча дев'ятсот вісімнадцятого – року великих надій і сміливих, райдужних сподівань, омріяних перемог і прикрих поразок...

-2-

На Ринковій площі, не зважаючи на те, що було ще досить рано, панувало неабияке поживалення: повсюди снували люди, перегукувались, зазивали покупців та клієнтів, прикажчики, перукарі, продавці різного мотлоху. Місто жило своїм звичним розміреним життям. І здавалося, що йому, місту, усім цим людям немає ніякого стосунку до воєн і революцій, до усього, що діялось і діється нині на теренах України, за межею їхнього розуміння, сприйняття.

Насправді ж було зовсім не так. Достоту не так. Швидше навпаки. В усьому, насамперед поведінці містян, відчувався якийсь тривожний стан, неспокій і ще щось таке, що змушувало насторожуватись, немовби очікуючи чогось невідомого, незнаного досі, а відтак породжувало і страх, і надію. Надію! О так, надію укупі з вірою. Допоможи, Господи!..

Неподалік Кафедрального костелу розташувалася рота вояків на чолі з молоденьким, ще зовсім юним командиром. Про щось голосно розмовляють, жартують. Куди вони, ці звідки? Може, на фронт? Бої ідуть зовсім близько. Червоні намагаються оволодіти територією, яка ще знаходиться у руках військ УНР. Київ, як не прикро, уже їхній, та й Вінниця, Житомир... Недарма український уряд до Кам'янця переїхав. Небезпека чатує скрізь і повсюди. Тож слід бути насторожі і кам'янчанам, будь наготові дати відсіч. Про це йшлося на недавньому зібранні у міському театрі за участі очільників губернської влади, військовиків. Софії добре запам'яталося сказане одним з ораторів: «У нас немає вибору – свобода або смерть, перемога або підневільне животіння, рабство! Краще загинути, ніж здатись на милість окупанту». Що правда, то правда. За волю, щасливе життя на своїй землі, у своїй, Українській державі треба боротися. Боротися, не шкодуючи власного життя, здоров'я власного. Мета варта того.

Згадалася недавня зустріч з Іваном Огієнком. Це він мовив: «Мета вартує того». Так, професоре, вартує. Ще як вартує...

На майдані біля Ратуші – велелюдний натовп – жінки, чоловіки, де-інде промайне військовий мундир. З'явиться і шезне, розчиниться у юрбі. А оце трійця юнаків у формі підійшли, зупинилися. Либонь, гімназисти. Енергійно жестикулюють, схоже сперечаються. Один з трійці – той, що без картуза з світло-русою чуприною схожий на невеличку продовгувату тикву голові, достоту енергійний, задерикуватий, так і стріляє очима доокруж, так і стріляє. Враз притьма побіг у самісінський епіцентр юрби, його супутники – за ним. Що вони там зобачили, що привернуло їхню увагу?

Софія спочатку не збиралася того робити, одначе передумала. Пришвидшила кроки, наблизилася до чималого гурту. Ну ж бо, що тут дієть-

ся? Одразу й не зрозуміла ніц. У центрі оточеного людом кола стояв сивий дід у чорному бувалому в бувальцях, ношеному-переношеному смокінгу, білій сорочці з галстуком і... грав на скрипці. Справді грав на скрипці!

Його рука зі смичком то злітала над непокритою головою, то різко падала вниз, залишаючи чарівні звуки, чудову мелодію. Так тривало довго – хвилини, десятки хвилини. Мелодія зачаровувала, хвилювала, викликаючи спалах емоцій, будоражила серце і душу.

Скрипаль грав, а натовп зачудовано слухав. Мовчки, у незвичній для майдану тиші. Відчувалося: подібно, або бодай схожого на нинішнє, дійства тут давно не бачили, не чули. Звісна річ: війна, розруха, не до музики. Але ж – ні! Он як слухають скрипалю. Не розходяться, до тих, що стоять уже більше години-двох, додаються нові поціновувачі музики. Підходять, сторожко, аби не завадити маестрові, зупиняються, слухають. А скрипаль грає, немов крила злітають над сивочолим майстром, руки зі смичком і чудо-скрипкою, народжуючи прекрасну, хвилюючу мелодію.

«Хто він, цей невідомий скрипаль? Як опинився тут?» спроквола поповзло серед людського натовпу. Одні запитували, інші понижували плечима: мовляв, хто його знає. Зайшлий якийсь, звідкись прибився. Може з окупованого Києва, з консерваторії. Може, ще звідкись. Хіба це так важливо? Зате, грає як!..

Софія стояла посеред майдану, за декілька кроків від маестро. Слухала чарівний голос скрипки і не могла відірватися бодай на мить. Вона спостерігала за скрипалем, його руками, його очима. За кожним порухом його рук, його серця. І – серця також. Бо тільки за покликом серця, зовом душі може народитися велика мелодія, що по-справжньому хвилює, окрилює. Додає сили й снаги.

Уже залишивши майдан, Софія ще і ще озиралася туди, де щойно слухала, – ні, не просто слухала, а насолоджувалася віртуозною грою скрипалю, його мистецтвом дарувати людям радість – радість і щастя від спілкування з прекрасним. Хто ж він, той маестро? Звідкіля прибився сюди, у це майже прифронтове місто? Хоча... хіба лиш Кам'янець, нині у такому становищі перебуває? Геть уся Україна у розруці, неспокої. Коли ж настане кінець тривогам, нестабільності? І чи ж настане...

Вона вкотре озиралася на звуки, що продовжували долинати з майдану, упіймала себе на тому, що зовсім не має бажання опинитися у тісному міністерському, чи якомусь іншому кабінеті, де панують задушлива атмосфера очікування чогось, підсиджування одних чиновників-посадовців іншими, постійні намагання посісти більш привабливі місця у хай і обмеженій чотима стінами і вузькими коридорами службової ієрархії. Так було, так є, либонь, так буде завжди. Незважаючи на війни і революції, плин часу і позитив у зміні в свідомості пересічного індивідуума. Адже кар'єризм, заздрість, прагнення бодай якомь виділитися серед загалу, маси були і будуть допоки існує світ і ми у ньому.

Софії подібна перспектива не смакувала, ніколи. Її стихією були воля, розкутість, свободне спілкування і одвічне прагнення своєю працею приносити користь людям, Україні. Жадала цього завжди й в усюму. Про себе дбала найменше. Аби справа, якій присвячувала себе, віддала найкращі роки життя, не згнула, не вмерла, як у тій пісні співається. Щоби ми, простий нарід, запанував у рідній країні, на своїй землі. І так буде! Не може бути по-іншому. Бо за це вони боролися і борються, гинули і гинуть. Вона – одна з таких. Не потрібні їй слава, чини, високі посади. Її доля – доля України, української державності. Щоби вони процвітали, щоби люду українському жилося щасливо, можливо. Іншого їй не треба, ні престижних посад, ані почесей.

Софія крокувала вузькими вуличками Старого міста, зірко вдивлялася у його незвичайну, своєрідну красу, милувалася історичними пам'ятками, за

кількістю і значимістю яких Кам'янець на Поділлі поступався хіба що Києву і Львову. Так, лише їм. А які чудові тут краєвиди – очі розбігаються. Стоїш на Ринковій площі чи на вулиці Зарванській – а перед тобою геть усеньке місто з його щедротами: великі і неповторні собори, рідкісні архітектурні споруди – свідки давно відгомонілих епох, парки і сквери... Краса і велич! Дух переходить, серце гордістю переповнюється...

Кам'янець справив на Софію незабутнє враження. Чим саме? Як сказати... Либонь, своєю незвичайністю, неповторністю. Якоюсь дивною, європейською, самоідентичністю. Їй тут подобалося геть усе – і розкішна зелень парків і скверів, і тихий Смотрич, що суворо і велично котив свої сіро-зелені хвилі у безвісті віків, і розкішний каньйон у його річищі, і старовинні замки й фортеця з пропахлим порохом її жорстоких битв бійницями...

Вона, щойно приїхавши місто, одразу подарувала йому свою незрадливу любов, яку зберегла крізь роки і відстані.

Вона по-справжньому закохалася у Кам'янець-Подільський, що одержав тоді статус і визнання як третя (після Києва і Вінниці) столиця УНР і, працюючи на відповідальних посадах в урядових інституціях, доклала максимум зусиль задля розвитку освіти і просвітництва на Поділлі, ініціювала цілу низку заходів для допомоги школам, іншим навчальним закладам краю у налагодженні навчально-виховного процесу, забезпечення їх найбільш необхідним.

Очолюючи департамент Міністерства освіти в уряді УНР, Софія постійно у русі, в дії – жодного дня у кабінетах, за роботою з паперами. Поїздки у віддалені міста і села губернії, знайомство зі ситуацією, з станом освіти й освітніх закладів, їх навчальною і матеріально-технічною базою, котра, на привеликий жаль, була дуже слабкою і, звісно, не могла не турбувати як місцеву владу, так і міністерських чиновників.

Софія усе робила, аби допомогти освітянам поправити стан справ, стукала, і досить наполегливо, у двері різних, зокрема й високих кабінетів. Пояснювала, вимагала, доводила.

Справедливості ради, варто зізнатися: не все їй вдавалося, не завжди її зусилля приносили бажаний результат. Та все ж наслідки, хоч і незначні, були.

Дещо поліпшилися справи із забезпеченням навчальних закладів підручниками, шкільним приладдям, програмами. Більше уваги стали відляти підготовці кадрів кваліфікованих вчителів, якості навчання. І хоч проблеми, про які йшлося, не належали цілковито і повністю до компетенції очолюваного Софією департаменту, вона дбала про їх вирішення завжди і повсякчас, вважала своїм безпосереднім обов'язком, не випускала з поля зору.

«Освіта починається зі шкільної лави, – повторювала Софія Русова, – Тож краще необхідно піклуватися про те, щоб школи мали все для забезпечення якісного навчання школярів, виховувати почуття справжнього патріотизму, любові до України».

Проминуть роки, десятиліття, Україна стане незалежною. Але і сьогодні першочерговим завданням школи, освіти взагалі є і залишиться не тільки навчання школярів, підростаючого покоління основам наук, а й, що особливо важливо, виховання їх справжніми патріотами, прищеплення їм любові до Вітчизни, до рідної землі, до краю, де ти народився і живеш. До землі, краю твоїх батьків і дідів. І як тут не згадувати – знову і знову – Софію Русову, визначного педагога, подвижницю освітянської ниви, мудрого навчителя, державного діяча. У суворі роки революційних бур і потрясінь вона зробила все, що могла, що було у її силах і можливостях, щоб Україна стала демократичною,

незалежною державою, щоб мова українська одержала статус державної, рідної для всіх українців. Щоби всі українці мали право і можливості навчатися в своїх, українських школах і вишах, одержувати якісну, повноцінну освіту за власним вибором і уподобаннями. Вона за це боролася. Вона цим жила, віддаючи усю себе без останку. Велика їй за те наша дяка і шана глибока, незмірна.

-3-

Осінь у Кам'янці... Тогоріч вона прийшла несподівано рано. Літня спека тривала впродовж липня і половини серпня, відтак зарядили затяжні дощі, які, здавалося, не закінчаться ніколи, а за ними... «Все, по теплу» – прогнозували місцеві старожили. І додавали: «Видать, рання сьогоріч осінь буде. Встигнути б упоратись з усім до перших заморозків і снігу». «Впоратись з усім» – означало зібрати вирощене на ланах і хлібороських садибах, у господарствах селян. А ще – встигнути підготуватись до холодів, забезпечити паливом, теплом міські установи, навчальні заклади, оселі мстян. Зробити усе це було нелегко, особливо якщо враховувати ситуацію в губернії, в країні.

Початок вересня порадував теплом, гарними сонячними днями. Однак осіння прохолода відчувалася дедалі помітніше. Каштани і клени у скверах, по обочинах вулиць незвично рано вкрилися позолотою, одяглися у жовто-черлені шати. Особливо помітно ходу ранньої осені було у центральному парку... місці постійного відпочинку кам'ячан. Тут проходили різноманітні міські заходи, свята, гуляння. Люду збиралося чимало. Масові дійства, як правило, супроводжувалися військовим духовим оркестром.

Тепер у парку було незвично тихо, безлюдно. З розлапистих окоренкуватих каштанів гулко вистукуючи, падали на мокрий опісля дощу асфальт, темно-коричневі плоди: гуп-гуп, гуп-гуп... Поривчастий вітер зривав з гілля обважніле листя і, покружелявши ним у прозорому, що дихало осінньою прохолодою, повітрі, поволі опускав додолу.

Осінній падолист...

Софія ішла на черговий масовий захід, котрий повинен відбутися у міському театрі, який ще називали Шевченківським будинком. Може, тому, що тут у Кам'янці, подорожуючи Подільським краєм, 1846-го року побував Кобзар. Порівнявшись з парком, вірніше з його територією, пані Софія вирішила зайти туди. Часу до початку зібрання було достатньо, тож мала на меті скористатися нагодою і бодай якихось півгодини помилуватися красою цього оазису природи, подихати свіжим повітрям.

Парк, як і місто, жив своїм життям. Спокійним, розміреним. Двірники, чоловіки у специфічних «робах» прибирали територію, згрібали опале листя і відвозили його спеціальними візками геть подалі. Літній службовець у форменому картузі ретельно стежив за тим, щоб прибирання здійснювалося на належному рівні, акуратно, якісно. Він невдоволено покрикував на робітників, навіть одному з них пригрозив кулаком: мовляв, хіба так потрібно робити? Той, схоже, ніяк не відреагував на зауваження начальства, бо як стояв біля чималої купи мокрого листя, то так і продовжував стояти, намагаючись при цьому завернути самокрутку. Врешті-решт, таки завернув, поніс до рота. І... посміхнувся чомусь. Чому? Либонь, згадав щось смішне чи приємне. А, може, то була його відповідь службовцеві на гнівні окрики й погрози.

Софія зупинилася, відтак, перестрибуючи калюжі (видать, дощило тут добряче, що й досі води стільки), зробила кілька кроків вузькою стежиною, що в'юнилася поміж дерев.

Пані, вам щось потрібно? – Літній чоловік у форменім картузі покvapпливо простував їй назустріч. Софія хитнула головою: – Ні, нічого. Я просто так. Милююся вашим парком, Сподіваюся, це не заборонено?

Службовець знітився.

– Ну що ви, що ви?.. Я тут, за старшого, цікавлюся. А ви... будьте ласкаві, гуляйте собі, дивіться. У нас тут є на що подивитися. Парк один з найстаріших в губернії, чимало рідкісних дерев. Ось хоча б цей...

Софія подякувала і, пославшись на брак часу, поспішила до виходу. Чиновник розчаровано знизав плечима: мовляв, я хотів яккраще...

Парк справді був чудовий. Дерева, покриті легким багрянцем осені, стояли, немов солдати на параді, стрункі і могутні, похитуючи кронами у такт розміреним подихам вітру. Деся зовсім поруч, заховавшись між гіллям, монотонно вистукував, виконуючи свою одвічну роботу, трудяга дятел.

«А таки гарно тут, наче у казці, – мовила стиха Софія. – Таку красу конче необхідно берегти, не дозволяти нищити, плондрувати. Навіть у такі, як нішні, далеко не найкращі часи. Бо що тоді залишиться нащадкам?..»

Зібрання тривало недовго. Звучали патетичні виступи із закличками, котрі нікого ні до чого не зобов'язували, одні оратори спростовували сказане іншими, ті, у свою чергу, також не залишалися у боргу.

Софія спересердя грюкнула дверима – не дочекавшись закінчення, вийшла із зали. До речі, винила так не лише вона. Один за одним приміщення покидали й інші учасники зборів. Якийсь сивочолий чолов'яга з акуратно підстриженою борідкою «аля Троцький», порівнявши з Софією, своє невдоволення висловив досить оригінально, досить лаконічно: «Дурня якась!»

До свого місцеперебування поверталася через парк. Надибавши напіврозтрощену кимось (і кому таке прийшло до голови) дерев'яну лавицю, присіла. Слухала тихий шеліт дерев, вистукування дятлів(тепер їх, вочевидь, уже було два чи й три, бо стуків доносився з різних боків), спостерігала за тим, як з покритих осінньою позолотою дерев, трохи покружлявши у повітрі, падав на мокру од недавніх дощів землю багряно-жовтий лист. Падав і падав, падав і падав... Осінь... Рання осінь...

До помешкання потрапила, коли за вікном уже стемніло. На місто насувалася ніч. Ще одна. Тривожна, неспокійна. Скільки їх уже було у її бурхливо-му, хоч і не вельми довгому житті і скільки буде іще?..

Перекусивши похапцем чим Бог послав, засіла за папери. Зібрала геть усе, що нагромадилося за цілий тиждень, розіклала перед собою. Циркуляри, розпорядження, листи... Читала, деякі перечитувала по декілька разів. Вона так звикла – вникати в саму суть, в подробиці. Адже кожен документ вимагає реагування, дії. Тож треба детально ознайомитись, усе зважити, проаналізувати. А то і на місце виїхати, вивчити проблему. Як же інакше?

За роботою засиділась допізна. Настінний годинник пробив дванадцять разів. Північ. «Довго ж ти засиділася, пані Софія, – проказала, сама до себе звертаючись. – Усі порядні люди давно вже сплять, а ти ще зі своїми паперами розібратися не можеш».

Підвелася з-за столу, підійшла до єдиного у цій кімнаті вікна, розсунула фіранки. Білі, ретельно вигладжені. Сама їх прасувала і вшала сама. Вона любила прибирати у помешканні, щоби чисто було, акуратно, усе на своєму місці. Так було завжди. Ось і на цей раз... Щойно приїхала, розпакувала валізу – і нумо лад у кімнаті наводити. І таки дещо зробила. Незатишне, з обдертими стінами, помешкання набуло більш привабливого вигляду, стало комфортнішим.

Надто після того, як на вікні зявилося симпатичні фіранки. Їх Софія возила з собою всюди. Це був обов'язковий атрибут її побуту, її неспокійного життя.

Стояла і довго дивилася у фіолетово-чорну безодню ночі, що висіла над містом, над Україною, палахкотіла блідо-оранжевими міріадами далеких зір у такому ж чорно-фіолетовому небі. Ніч тихо пливла над розмореним, натомленим повсякденними турботами, тривогами і боріннями Кам'янцем. Місто спало, очікуючи світанку, нового дня. Яким він буде? Що принесе цим знедоленим, згорьованим людям?..

Софія відійшла од вікна. Хвильку повагалася, а тоді знову сіла за стіл з паперами. Потрібно працювати далі...

Автор розпочав роботу над повістю, перші розділи якої подав для друку у збірнику.

Отримано: 29.09.2015 р.

Б. М. Негода

СКУЛЬПТУРНЕ ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ ІВАНА ОГІЄНКА

Меморіал на будівлі центрального корпусу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка ми створювали разом з В.І. Лашком впродовж трьох місяців. 2003 року тодішній ректор Олександр Михайлович Завальнюк попросив нас зробити портрет Івана Огієнка. Коли закріплювали цей меморіал, я подумав, що тут є хороше місце для ще одного. Доклали чимало зусиль і 2005 року створили другий меморіал – два місяці працювали над удосконаленням шрифту для нього.

Робота над погруддям Івана Огієнка була надзвичайно цікавою. Ми робили його із великої плити граніту – вирізали спочатку грубо, а потім ідеально, аж до деталей.

Нашим завданням було передати духовну велич, силу та енергію митрополита, зобразити його так, щоби нащадки відчули його внутрішнє горіння, відданість своєму покликанню. В образі Івана Огієнка головну увагу сконцентровано на монументальності і монолітності постаті великого українця.

